

ПЕДАГОГІКА

УДК 378.011.3

Вячеслав БОРИСОВ,

доктор педагогічних наук, професор, Донбаський інститут техніки та менеджменту ПВНЗ «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая» (Україна, Краматорськ)

Світлана БОРИСОВА,

кандидат педагогічних наук, доцент, Донбаський державний педагогічний університет (Україна, Краматорськ)

ГОТОВНІСТЬ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ НА ІНТЕГРОВАНІХ УРОКАХ

Сучасна початкова освіта характеризується системними змінами у структурі та змісті. Переосмислення пріоритетів навчання, ролі учня як суб'єкта навчально-виховного процесу, а також суспільні зміни зумовлюють нетрадиційні підходи до вирішення багатьох суспільних проблем. У статті розкрито проблему готовності учителів початкової школи до впровадження особистісно-орієнтованого навчання на інтегрованих уроках. Інтегративна цілісність уроку потребує наявності однакового рівня спільності взаємодіючих елементів спільної мети для всіх процесів взаємодії, спрямованої на досягнення кінцевого результату. Методика – це найбільш мобільна частина кожного уроку, тому що методи, прийоми і засоби навчання використовуються на уроці в різних співвідношеннях, послідовності і взаємозв'язку.

Ключові слова: особистісно орієнтоване навчання, інтегрований урок, учитель початкової школи

Літ. 10.

Viacheslav BORYSOV,

PhD hab. (Pedagogical), Professor, Donbass Institute of Engineering and Management PWNZ «Academician Yuriy Bugay International Scientific and Technical University» (Ukraine, Kramatorsk)

Svitlana BORYSOVA,

PhD, Associate Professor, Donbass State Pedagogical University (Ukraine, Kramatorsk)

READINESS OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS TO INTRODUCING PERSONALITY-ORIENTED EDUCATION AT INTEGRATED LESSONS

Modern primary education is characterized by systemic changes in structure and content. Re-thinking the priorities of learning, the role of the student as a subject of the educational process, as well as social changes, lead to non-traditional approaches to solving many social problems. The article deals with the problem of the readiness of primary school teachers to introduce personality-oriented learning in integrated lessons. The integrity of the lesson requires the same level of community of interacting elements of a common goal for all processes of interaction aimed at achieving the final result. The methodology is the most mobile part of each lesson, because methods, techniques and means of teaching are used in a lesson in different relationships, sequences and interconnections.

Key words: personality-oriented learning, integrated lesson, primary school teacher.

Ref. 10.

Вячеслав БОРИСОВ,
доктор педагогических наук, профессор, Донбасский институт техники и менеджмента ЧВУЗ «Международный научно-технический университет имени академика Юрия Бугая» (Украина, Краматорск)
Светлана БОРИСОВА,
кандидат педагогических наук, доцент, Донбасский государственный педагогический университет (Украина, Краматорск)

ГОТОВНОСТЬ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ К ВНЕДРЕНИЮ ЛИЧНОСТНО ОРИЕНТИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ НА ИНТЕГРИРОВАННЫХ УРОКАХ

Современная начальное образование характеризуется системными изменениями в структуре и содержании. Переосмысление ценностей обучения, роли ученика как субъекта учебно-воспитательного процесса, а также общественные изменения обуславливают нетрадиционные подходы к решению многих общественных проблем. В статье раскрыто проблему готовности учителей начальной школы к внедрению личностно ориентированного обучения на интегрированных уроках. Интегративная целостность урока требует наличия одинакового уровня общности взаимодействующих элементов общей цели для всех процессов взаимодействия, направленного на достижение конечного результата. Методика – это наиболее мобильная часть каждого урока, так как методы, приемы и средства обучения используются на уроке в различных соотношениях, последовательности и взаимосвязи.

Ключевые слова: личностно ориентированное обучение, интегрированный урок, учитель начальной школы.

Лит. 10.

Постановка проблеми. Традиційна система навчання виходила з позицій наявності навчальних предметів і ґрунтувалася на ієрархічній структурі: керівництво вчителя, підлеглисть учня. Вона була одноманітна за змістом, переважно неваріативна, планування змісту завжди лише централізоване; базові плани ґрунтуються на єдиних для всієї країни стандартах. Переваги традиційного навчання (організаційна чіткість змісту, впорядковане, логічно правильне подання навчального матеріалу) потопають у негативних проявах: шаблонна побудова навчального змісту, перевантаження наочними матеріалами, обмеженість самостійності й відсутність індивідуального змісту тощо. Така традиційна система відповідала своєму часові. Але настали інші часи. Відбулося реформування багатьох сфер життя. Розуміння значення освіти, необхідності реформування її системи, вихід на вищу якість та духовність, пошук нових шляхів в освітянському просторі – це охопило сьогодні всю Європу, увесь світ. Україна також не стоїть осторонь у цьому питанні.

Аналіз досліджень. Психологічні основи процесу інтеграції в системі шкільного навчання розкриті в дослідженнях Л. С. Виготського, В. В. Давидова, В. П. Зінченка. Сутність інтеграції як цілісного впливу на становлення особистості, її форми і види розкриті в працях С. У. Гончаренка, М. С. Вашуленка, В. П. Тищенко. Дидактичні можливості інтеграційних занять багатокомплектного змісту початкової освіти досліджували такі вчені як Н. М. Бібік, М. С. Вашуленко, Є. О. Лодатко, О. Я. Савченко, В. П. Тищенко та інші.

Розробка і удосконалення змісту освіти – один із пріоритетних напрямів педагогічних пошуків. Це обумовлює створення нових стандартів початкової школи, програм, підручників, пошук оптимальних методів і форм навчання.

Мета статті висвітлити практичну складову готовності учителів початкової школи до впровадження особистісно-орієнтованого навчання на інтегрованих уроках.

Виклад основного матеріалу. Щоб поліпшити якість навчально-виховного процесу недостатньо шукати відповідь на питання «Чого навчати?». Більш важливим є питання «Як навчати?». Сьогодні вчитель початкової школи «...має вільний вибір форм організації навчально-виховного процесу, способів навчальної взаємодії, методів, прийомів і засобів реалізації змісту освіти» [3]. Сучасна школа, як і суспільство загалом, переживає складний період реформування, коли здійснюється рішучий поворот до особистості школяра. Така школа повинна поважати власну гідність кожного учня, його індивідуальну життєву мету, запити й інтереси, створювати сприятливі умови для самовизначення, самореалізації та розвитку особистості учня.

Суть професійної педагогічної діяльності вчителя початкової школи сьогодні полягає в закономірності перетворення практики з позиції «розумної роботи», яка змінює дійсність. В основі інтегрованого уроку лежить певним чином інтегрований зміст. Інтеграція шкільного змісту може бути повною або частковою. Цікаво, що характерною рисою початкової школи більшості зарубіжних країн стало навчання за інтегрованими уроками. Інтегровані уроки – це уроки, які об'єднують блоки знань із різних навчальних предметів, що за навчальним планом викладаються як окремі навколо однієї теми з метою інформаційного та емоційного збагачення, сприймання, мислення, почуттів учня, що дає змогу пізнавати нове з різних сторін, досягати цілісності знань. Метою навчальних занять, побудованих на інтегрованому змісті, є створення передумов для різнобічного розгляду певного об'єкта, поняття, явища, формування системного виникнення уяви, позитивно-емоційного ставлення до пізнання. Урок в сучасних умовах повинен носити творчий характер. Потрібно запозичувати все найкраще в досвіді вчителів, самому шукати можливі, більш ефективні підходи пояснення нового матеріалу і повторення вивченого матеріалу. Засвоєння знань, формування умінь і навичок на уроці – це нелегкий процес. Виникають різні задачі, шляхи, способи і форми вивчення навчального матеріалу, що призводить до багатогранності видів уроку, до різних його варіантів [2, 16]. Мета інтегрованих уроків – формування в учнів цілісного світогляду про навколишній світ, активізація їх пізнавальної діяльності; – підвищення якості засвоєння сприйнятого матеріалу; – створення творчої атмосфери у колективі учнів; – виявлення здібностей учнів та їх особливостей; – формування навичок самостійної роботи школярів з додатковою довідковою літературою, таблицями міжпредметних зв'язків, опорними схемами; – підвищення інтересу учнів до матеріалу, що вивчається; – ефективна реалізація розвивально-виховної функції навчання [4, 49]. Елементами змісту інтегрованих уроків є знання умінь і навички – лінійні та пересічні; – досвід творчої діяльності; – досвід емоційно-ціннісного ставлення до дійсності – світу, суспільства, людини. Інтегровані уроки в початковій школі дають можливість підводити учнів до усвідомленої і емоційно пережитої потреби міркувати і висловлювати свої думки на запропоновану тему. Діти мають можливість застосовувати при цьому арсенал своїх знань, життєвий досвід, зробити власні, нехай незначні, але дуже необхідні кожній дитині, висновки та пошукові відкриття [10, 49]. Інтегрований урок об'єднує блоки знань із різних навчальних предметів, тем навколо однієї проблеми з метою інформаційного та емоційного збагачення сприймання, мислення, почуттів учня, що дає змогу пізнавати певне явище різнобічно, досягати цілісності знань. Такий урок потрібно спрямовувати на розкриття загальних закономірностей, законів, ідей, теорій, відображених у різних науках і відповідних їм навчальних предметах. Він забезпечує форму-

вання в учнів цілісної системи уявлень про діалектико-матеріалістичні закони пізнання навколишнього світу у їх взаємозв'язку та взаємозумовленості і сприяє поглибленню та розширенню знань учнів, діапазону їх практичного застосування.

Саме особистісно орієнтовані технології ставлять сьогодні в центр усієї шкільної освітньої системи особистість дитини, забезпечення сприятливих та безпечних умов її розвитку, реалізації творчого потенціалу. За словами Джона Дьюї, «дитина – це сонце, навколо якого обертаються усі навчальні засоби. Дитина – початок, центр і кінець усього». Розв'язання проблеми побудови та запровадження особистісного підходу не слід розглядати спрощено, як таке, для якого достатньо лише взяти вже існуючі в науці принципи та знання про особистість, її розвиток, засоби стимулювання й штучно об'єднати їх у певну сукупність теоретико-практичних понять і методів. Фактично ж з огляду на стан дослідження проблеми особистості у сучасній педагогіці та психології майже всі необхідні й можливі психолого-педагогічні компоненти особистісного підходу потребують дальшого сукупного суттєвого опрацювання або корекції у різних аспектах і узгодження одне з одним у цілісному контексті [1]. Сучасні вимоги до формування особистісного підходу поступово визначалися у дослідженнях таких відомих психологів, як К. О. Альбуханова-Славська, В. В. Давидов, В. О. Моляко, В. В. Столін та інші. У 70–90-ті роки питання необхідності особистісного підходу у психології та педагогіці неодноразово порушувались у працях В. О. Сухомлинського, І. С. Кона, В. Петровського, Б. О. Федоришина, Ш. О. Амонашвілі, С. Л. Рубінштейна, О. М. Леонтьєва, С. І. Подмазіна та інших, а подальший розвиток отримало у розробках І. Д. Беха, В. Г. Кременя, О. Я. Савченко. Особистісний підхід доцільно розглядати як важливий психолого-педагогічний принцип, як методологічний інструментарій, основу якого становить сукупність вихідних концептуальних уявлень, цільових установок, методико-діагностичних та психолого-технічних засобів, які забезпечують більш глибоке розуміння, пізнання особистості дитини і на цій основі – її розвиток в умовах існуючої освітньої системи. Він утверджується як ключовий психолого-педагогічний принцип організації навчально-виховного процесу, від якого багато в чому залежить ефективність переорієнтації освіти на розвиток особистості школярів [1; 4; 5]. Упродовж останніх років значно зріс інтерес до особистісного підходу саме у практичній педагогіці. Враховуючи складність розробки такого підходу, дослідники вважають за доцільне здійснювати його побудову на шляху переходу до нього від інших, більш розроблених підходів. Існує лише один спосіб реалізувати особистісний підхід у навчанні – зробити навчання сферою самоутвердження особистості. Особистісно орієнтована освіта реалізується через діяльність, яка має не тільки зовнішні атрибути спільності, а й своїм внутрішнім змістом передбачає співпрацю, саморозвиток суб'єктів навчального процесу, виявлення їх особистісних функцій. Особистісно орієнтоване навчання – це таке навчання, центром якого є особистість дитини, її самобутність та самоцінність: суб'єктивний досвід кожного спочатку розкривається, а потім узгоджується зі змістом освіти [1]. Особистісно орієнтована система навчання спирається на такі вихідні положення: – пріоритет індивідуальності, самоцінності, самобутності дитини як активного носія суб'єктного досвіду, що склався задовго до впливу спеціально організованого навчання в школі; – при конструюванні та реалізації освітнього процесу потрібна особлива робота вчителя для виявлення суб'єктного досвіду учня; – взаємодія двох видів досвіду учня повинна відбуватися не по лінії витіснення індивідуального, наповнення його суспільним досвідом, а шляхом їх постійного узгодження, використання всього того, що накопичене учнем у його власній життєдіяльності; – розвиток учня як особистості відбувається не тільки

шляхом оволодіння ним нормативною діяльністю, а й через постійне збагачення, перетворення суб'єктивного досвіду, як важливого джерела власного розвитку; – головним результатом учіння повинно бути формування пізнавальних здібностей на основі оволодіння відповідними знаннями та вміннями. Перед сучасною початковою школою стоїть завдання сприяти становленню дитини як неповторної індивідуальності, розвивати її творчий потенціал, прагнення до самостійної пізнавальної діяльності. Традиційна ж методика переважно спрямовує учнів на запам'ятовування програмового матеріалу та його відтворення. Особистісно орієнтоване навчання – це цілісна психолого-педагогічна концепція, що охоплює різні сторони навчального процесу. Виховання навичок спілкування та співпраці, навчання учня початкової школи вчитися потребує докорінної зміни змісту діяльності вчителя. Його визначальною метою стає організація спільного пошуку розв'язання завдання (а не «донести», «пояснити» й «показати» учням). О. Я. Савченко зауважує, що головними дійовими особами на уроці мають бути окремі діти, групи та клас у цілому. Учителю стає невидимим диригентом, який вчасно вміє почути, помітити, підправити, підтримати кожного виконавця, залучити до співпраці [9]. Завдання особистісно орієнтованого навчання – навчити дітей самостійно міркувати, дискутувати, відстоювати свої думки, ставити запитання, бути ініціативними в набутті нових знань.

Уроки, побудовані на особистісно орієнтованій взаємодії, дають змогу здійснити індивідуальний підхід, стимулюють пізнавальну активність учнів, навчають школярів визначати шляхи здобуття ґрунтовних знань, умінь і навичок. Готуючись до проведення уроків за особистісно-орієнтованою технологією, учитель має проаналізувати зміст навчального матеріалу, визначити види діяльності учнів, підготувати завдання на вибір або завдання для групової роботи, враховуючи обсяг навчального матеріалу й рівень складності відповідно до навчальних можливостей учнів. Головне завдання вчителя забезпечити кожному учневі можливість виявити себе як суб'єкта навчально-пізнавальної діяльності. В особистісно орієнтованих технологіях велика увага надається емоційній культурі вчителя, його голосу, інтонації, мовленню. Спілкування і співпраця учнів на уроці – один з основних принципів формування особистості в системі особистісно-орієнтованого навчання.

Уроки, побудовані на інтегрованому змісті, створюють передумови для різнобічного розгляду певного об'єкта, поняття, явища, формування систематичного мислення, збудження уваги, позитивного емоційного ставлення до пізнання. Але інтегровані уроки не повинні перевантажувати дітей враженнями, вони не повинні бути множиною окремих картин, а повинні існувати для однієї мети. Для цього необхідно завчасно проаналізувати календарне планування і відібрати ті питання з програми, які близькі за змістом або метою використання [5, 7].

Групі вчителів початкової школи (25 осіб), які проходили курси підвищення кваліфікації було запропоновано проаналізувати річне календарне планування для 3 класу, зіставивши матеріал навчальних програм з різних предметів [7], встановити інтегративні зв'язки навчальних дисциплін та обрати можливі варіанти побудови інтегрованих уроків. Наступним кроком пропонувалося узгодити час вивчення певних понять, оскільки зінтегровані теми у кожного предмета повинні бути в річному плануванні розміщені у невеликому часовому інтервалі одна від одної. Ми звертали увагу вчителів початкової школи, що це важлива умова проведення інтегрованих занять. Далі пропонувалося, врахувавши ці чинники, скласти орієнтований перелік інтегрованих уроків та відповідних тем, що синтезуються.

У 15 осіб з групи виникли певні утруднення при встановленні інтегративних зв'язків навчальних дисциплін. У своїх пропозиціях 15 учителів початкової школи проігнорували предмет «Інформатика», а 5 з них – «Основи здоров'я» і «Я у світі». Зазначимо, що певні навчальні предмети початкової школи дійсно мають свої особливості інтегрування, але виключення предметів, на наш погляд, з процесу інтегрування є неприпустимим.

Учитель початкової школи сьогодні повинен враховувати, що: «Сприйняття світу учнями 6–10 років за своєю суттю є цілісним як цілісне і саме докільля. Потреба подолати протиріччя між розподілом освітнього процесу на окремі предмети, з одного боку, і цілісністю світу та цілісністю сприйняття дитиною докільля, з іншого, потребує активного запровадження *інтегрованих уроків*. У межах таких уроків вивчається підпорядкований одній темі матеріал із різних навчальних предметів. Методика таких уроків розробляються вчителями на міжпредметній основі з урахуванням дидактичної доцільності, а їх змістова і структурна цілісність забезпечується добором об'єкта вивчення. Головною метою інтегрованих уроків має бути не виклад максимального об'єму інформації, а формування цілісної картини світу і підвищення пізнавального інтересу учнів» [3].

Найбільш вдалим, під час обговорення результатів роботи, учителями початкової школи визнали інтегративні зв'язки навчальних дисциплін:

- українська мова – літературне читання;
- математика – трудове навчання, інформатика;
- Я у світі – трудове навчання, інформатика, природознавство.

Процес встановлення зв'язків і подальша робота, довели що процес «конструювання» вимагає від вчителя початкової школи неабияких творчих зусиль.

Предмет «Трудове навчання» з одного боку присутній у двох позиціях найбільш вдалим зв'язків, а з іншого боку, як визнають учителі, зазнає критики з боку батьків, суспільства. Варто зазначити, що окремі вчителі початкової школи предмет «Трудове навчання» намагаються наблизити за змістом і методикою до занять в системі позашкільної освіти, мотивуючи це тим, що він не оцінюється за бальною системою протягом всієї початкової школи.

Висновки. Змістовні та цілеспрямовані особистісно-орієнтовані інтегровані уроки вносять у звичайну структуру шкільної освіти оригінальність, сприяють формуванню у учнів початкової школи цілісної картини світу, дозволяють систематизувати знання і сформувати вміння соціальної взаємодії. Подальший розвиток проблеми вбачаємо у детальному аналізі позитивних та негативних результатів використання інтегрованого навчання в початковій школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Борисова С. В. Реалізація особистісно-орієнтованого підходу в процесі профільного трудового навчання старшокласників : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Світлана Володимирівна Борисова. – К., 2006. – 268 с.
2. Гончаренко С. У. Теоретичні основи дидактичної інтеграції / С. У. Гончаренко, І. М. Козловська // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 2. – С. 9–18.
3. Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 09.08.2017 р. № 1/9-436 : нормативні документи. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/metoduchni.html> – Назва з екрану.
4. Іванчук М. Г. Основи технології інтегрованого навчання в початковій школі : навч. метод. Посібник / М. Г. Іванчук. – Чернівці: Рута, 2001. – 120 с.

Борисов В., Борисова С. Готовність учителів початкової школи...

5. Інтегровані уроки в початковій школі / Упоряд. Н. С. Вегера – Тернопіль–Харків : Ранок, 2010. – 160 с. – (Серія «Відкритий урок»).
6. Набой С. Особистісно-орієнтоване навчання в початковій школі / С. Набой // Поч. школа. – 2005. – № 11. – С. 1–5.
7. Навчальні програми для початкової школи : нормативні документи. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html>
8. Підмазін С. Технологія особистісно орієнтовного уроку / С. Підмазін // Завуч. – 2001. – № 20–21. – С. 29–31.
9. Савченко О. Я. Особистісно орієнтовне спілкування / О. Я. Савченко / Навчання і виховання учнів 3 класу. – К. : Поч. школа. – 2004. – С. 12–18.
10. Ступарик Б. М. Національна школа: витоки, становлення / Б. М. Ступарик. – К. : ІЗМН, 1998. – 336 с.

REFERENCES

1. Borysova S. V. Realizatsiia osobystisno-orientovanoho pidkhdou v protsesi profilnoho trudovoho navchannia starshoklasnykiv : dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.02 / Svitlana Volodymyrivna Borysova. – K., 2006. – 268 s.
2. Honcharenko S. U. Teoretychni osnovy dydaktychnoi intehratsii / S. U. Honcharenko, I. M. Kozlovska // Pedagogika i psykholohiia. – 1997. – № 2. – S. 9–18.
3. Dodatok do lysta Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 09.08.2017 r. № 1/9-436 : normatyvni dokumenty. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/metodichni.html> – Nazva z ekranu.
4. Ivanchuk M. H. Osnovy tekhnolohii intehrovanoho navchannia v pochatkovii shkoli: navch. metod. Posibnyk / M. H. Ivanchuk. – Chernivtsi: Ruta, 2001. – 120 s.
5. Intehrovani uroky v pochatkovii shkoli / Uporiad. N. S. Vehera – Ternopil–Kharkiv: Ranok, 2010. – 160 s. – (Seriiia «Vidkrytyi urok»).
6. Naboi S. Osobystisno-orientovane navchannia v pochatkovii shkoli / S. Naboi // Poch. shkola. – 2005. – № 11. – S. 1–5.
7. Navchalni prohramy dlia pochatkovoii shkoly : normatyvni dokumenty. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html>
8. Pidmazin S. Tekhnolohiia osobystisno oriientovnoho uroku / S. Pidmazin // Zavuch. – 2001. – № 20–21. – S. 29–31.
9. Savchenko O. Ya. Osobystisno oriientovne spilkuvanntia / O. Ya. Savchenko / Navchannia i vykhovannia uchniv 3 klasu. – K. : Poch. shkola. – 2004. – S. 12–18.
10. Stuparyk B. M. Natsionalna shkola: vytoky, stanovlennia / B. M. Stuparyk. – K. : IZMN, 1998. – 336 s.

Статтю подано до редакції 20.10.2017 р.